

Sygn. akt V CSK 50/17

POSTANOWIENIE

Dnia 27 września 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Kozłowska (przewodniczący)

SSN Maria Szulc

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

Protokolant Ewa Zawisza

w sprawie z wniosku K.S.

przy uczestnictwie M.S.

o dział spadku, zniesienie współwłasności i podział majątku po R.S.,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 14 września 2017 r.,

skargi kasacyjnej uczestniczki postępowania

od postanowienia Sądu Okręgowego w L.

z dnia 21 września 2016 r.,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w L. do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 29 grudnia 2015 r. Sąd Rejonowy w L. ustalił skład majątku wspólnego wnioskodawczynie K.S. i spadkodawcy R. S. oraz jego wartość na kwotę 1.197.362,44 zł, równe udziały małżonków w tym majątku, skład majątku spadkowego po R.S., zmarłym 11 września 2011 r. oraz jego wartość na kwotę 595.928,19 zł (pkt I, II i III). W wyniku działu spadku, podziału majątku wspólnego i zniesienia współwłasności (pkt IV) przyznał wnioskodawczynie K. S. składniki majątkowe opisane w punkcie I postanowienia oraz składnik majątkowy opisany w punkcie III podpunkt 9. Składnik majątkowy opisany w punkcie I podpunkt 8 postanowienia - wierzytelność z tytułu umowy pożyczki zawartej w 2008 r., przysługująca wobec spadkobierców W. P. - został przyznany wnioskodawczynie w 3/4 części i uczestniczce postępowania w 1/4 części (pkt V). Sąd Rejonowy ustalił, że wnioskodawczynie poczyniła nakłady na majątek spadkowy w wysokości 7.474,70 zł (punkt VI), a także zasądził od wnioskodawczynie na rzecz uczestniczki kwotę 19.992,39 zł tytułem spłaty, płatną jednorazowo w terminie 7 dni od uprawomocnienia się postanowienia (pkt VII).

Po rozpoznaniu sprawy na skutek apelacji uczestniczki Sąd Okręgowy w L. postanowieniem z dnia 21 września 2016 r. zmienił zaskarżone postanowienie w punktach IV i V w ten sposób, że dokonał zniesienia współwłasności, podziału majątku wspólnego i działu spadku po R.S. przyznając wnioskodawczynie składniki majątkowe wymienione w punkcie I podpunkty od 1 do 7 oraz udział w wysokości 3/4 w składniku majątkowym opisanym w punkcie I podpunkt 8, a także składnik majątkowy opisany w punkcie III podpunkt 9. Dla uczestniczki przeznaczył natomiast udział w wysokości 1/4 w prawie do całej wierzytelności przysługującej wobec spadkobierców W. P., ostatnio stale zamieszkałego w Ż. zmarłego 28 września 2009 roku w T. Korekta dokonana przez Sąd Okręgowy dotyczyła tego, że wierzytelność o nieustalonej wysokości z tytułu umowy pożyczki udzielonej przez spadkodawcę W. P. powinna przypaść uczestniczkom stosownie do udziału w tym składniku majątkowym, to jest wnioskodawczynie w 3/4 części i uczestniczce postępowania w 1/4 części.

Z ustaleń faktycznych wynika, że spadek po R.S. zmarłym w dniu 11 września 2011 r. nabyły w równych częściach żona K. S. i córka M. S. W skład majątku wspólnego wnioskodawczyni i spadkodawcy wchodziło prawo własności nieruchomości położonej w S., składającej się z sześciu działek gruntu o łącznej wartości 126.377 zł, przeznaczonej w planie zagospodarowania przestrzennego pod zabudowę usługową. Ponadto majątek ten obejmował środki pieniężne w kwocie 633.695,36 zł zgromadzone na rachunku bankowym prowadzonym przez Raiffeisen Bank Polska S.A., z którego wypłacono spadkobierczyniom kwoty po 274.034,35 zł. Wnioskodawczyni otrzymała także w dniu 28 września 2011 r. kwotę 4.638,20 zł tytułem zwrotu kosztów pogrzebu oraz kwotę 71.772,20 zł w wykonaniu dyspozycji uczynionej przez spadkodawcę na jej rzecz na wypadek jego śmierci. W skład majątku wspólnego wchodziła również wierzytelność o nieustalonej wysokości wynikająca z umowy pożyczki, środki pieniężne w kwocie 50.000 zł przekazane tytułem częściowej spłaty tej pożyczki, które wnioskodawczyni przechowuje w mieszkaniu, samochód osobowy marki Peugeot 407 o wartości 15.000 zł oraz środki w wysokości 400 zł uzyskane ze sprzedaży przyczepy samochodowej.

Majątek spadkowy obejmuje udział w 1/2 w składnikach majątku wspólnego, majątek osobisty spadkodawcy w postaci kwoty 33.133,07 zł zgromadzonej w BNP Paribas S.A., pochodzącej ze sprzedaży mieszkania położonego przy ul. D.

W okresie od śmierci spadkodawcy do daty orzekania w sprawie wnioskodawczyni K. S. poczyniła wydatki z majątku osobistego na majątek spadkowy w łącznej wysokości 5.133 zł. Wnioskodawczyni poniosła wydatki związane z pogrzebem i urządzeniem pomnika w kwocie 8.908,20 zł. Na ten cel wnioskodawczyni pobrała zasiłek pogrzebowy w wysokości 4000 zł.

Sądy obu instancji uznały, że kwota 71.772,20 zł wypłacona wnioskodawczyni nie wchodzi do majątku spadkowego, ponieważ stanowiła dyspozycję uczynioną przez spadkodawcę na wypadek jego śmierci na podstawie art. 56 ust. 5 pr. bank., do której nie ma zastosowania art. 1039 i 1040 k.c. Z tym stanowiskiem nie zgodziła się uczestniczka, utrzymując, że wypłacona kwota powinna być zaliczona na schedę spadkową. W odniesieniu do sumy obejmującej

częściową spłatę zwrotu pożyczki, uczestniczka podniosła, że w jej ocenie wnioskodawczyni otrzymała wyższą kwotę od następcy prawnego pożyczkobiorcy. Zakwestionowała także potrzebę ubezpieczenia samochodu (AC), który był przechowywany na parkingu strzeżonym, jak też ponoszenia opłat za parking. Poza tym skład i wartość majątku wspólnego i spadkowego była niesporna. Uczestniczka wniosła o przyznanie jej całej nieruchomości położonej w S. albo dokonanie ich fizycznego podziału. W apelacji złożyła wniosek o przeprowadzenie dowodu z zeznań świadka T. P. dla ustalenia wysokości pożyczki udzielonej przez spadkodawcę oraz źródła pochodzenia tych środków; Sąd Okręgowy oddalił ten wniosek jako spóźniony.

W skardze kasacyjnej uczestniczka zaskarżyła postanowienie Sądu Okręgowego w całości, opierając ją na obu podstawach przewidzianych w art. 398³ § 1 k.p.c. W ramach podstawy naruszenia prawa materialnego podniosła zarzut naruszenia art. 1039 § 1 k.c. w zw. z art. 56 ust. 1 i 2 pr. bank., art. 211 k.c. w zw. z art. 212 § 2 k.c. w zw. z art. 1035 k.c. i art. 226 § 1 k.c. w zw. z art. 686 k.p.c., natomiast w ramach podstawy naruszenia prawa procesowego podniosła zarzut naruszenia art. 381 k.p.c. w zw. z art. 684 k.p.c. W oparciu o te zarzuty wniosła o uchylenie zaskarżonego postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w L..

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ustalenia składu i wartości majątku spadkowego podlegającego działowi dokonuje samodzielnie sąd, stosownie do art. 684 k.c. Odnosi się to również do sprawy, w której doszło do połączenia działu spadku i podziału majątku wspólnego. W takiej sytuacji odpowiednie zastosowanie mają przepisy art. 684 i art. 684 w związku z art. 567 § 3 k.p.c. Jednolicie i konsekwentnie przyjmuje się w orzecznictwie, że o rozstrzygnięciu w tego rodzaju sprawach decydują okoliczności i dowody w chwili działu (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 1979 r., III CRN 137/79, OSNCP 1980, nr 2, poz. 33; z dnia 16 marca 1994 r., II CRN 31/94; z dnia 6 lutego 2008 r., II CSK 419/07, nie publikowane). Podstawą ustaleń sądu w tym zakresie są wyjaśnienia uczestników, a sprzeczności zachodzące pomiędzy nimi wyjaśnia sąd. Zgodnie z ogólną zasadą, przewidzianą

w art. 3 i art. 232 zdanie pierwsze k.p.c., uczestnicy postępowania są zobowiązani przedstawić dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Możliwe jest też dopuszczenie przez sąd dowodu niewskazanego przez uczestników (art. 232 zdanie drugie k.p.c.). Reguły te obowiązują także w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, z tym zastrzeżeniem, że uczestnik zgłaszający nowe fakty i dowody, powinien wykazać, że nie mógł powołać się na nie w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji. Zakres kognicji sądu drugiej instancji, przewidziany w art. 378 § 1 k.p.c., obejmuje rozpoznanie sprawy na nowo w granicach zaskarżenia. Oznacza to, że sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę merytorycznie w granicach zaskarżenia, dokonuje własnych ustaleń faktycznych, prowadząc lub ponawiając dowody albo poprzestając na materiale zebranym w pierwszej instancji (art. 381 i 382 k.p.c.), ustala podstawę prawną orzeczenia niezależnie od zarzutów podniesionych w apelacji, stosuje przepisy regulujące postępowanie apelacyjne oraz, gdy brak takich przepisów, przepisy dotyczące postępowania przed sądem pierwszej instancji (art. 367 i nast. oraz art. 391 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c.), kontroluje prawidłowość postępowania przed sądem pierwszej instancji, pozostając związany zarzutami przedstawionymi w apelacji, jeżeli są dopuszczalne (np. art. 162 k.p.c.), ale biorąc z urzędu pod uwagę nieważność postępowania (art. 378 § 1 *in fine* k.p.c.), orzeka co do istoty sprawy stosownie do wyników postępowania, nie wykraczając poza wniosek zawarty w apelacji i nie naruszając zakazu *reformationis in peius*, na co wiążąco zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07 (OSNC 2008, nr 6, poz. 55). Z przepisu art. 381 k.p.c. wynika, że zasadą jest przeprowadzenie dowodów zgłaszanych w postępowaniu apelacyjnym, a pominięcie ich stanowi wyjątek, ściśle interpretowany. Ponadto Sąd drugiej instancji powinien mieć na uwadze obowiązek ustalenia składu i wartości majątku podlegającego podziałowi, a zatem także podejmowania w tym kierunku wymaganych działań. Uczestniczka kwestionowała wysokość sumy przekazanej wnioskodawczyni przez następcę prawnego pożyczkobiorcy, dążyła do wyjaśnienia rozmiaru sumy pożyczki i pochodzenia środków, które zostały mu przekazane. Uznanie przez Sąd Okręgowy, że wniosek o przesłuchanie świadka T. P. był spóźniony nie zasługiwało na podzielenie, przy uwzględnieniu obowiązku wyjaśnienia

tych faktów już na etapie postępowania przed Sądem pierwszej instancji, trudności w zakresie ustalenia przez uczestniczkę adresu następcy prawnego pożyczkobiorcy i braku inspiracji w tym względzie ze strony Sądu. Zarzut naruszenia art. 381 i 684 k.p.c. należało uznać za zasadny.

Zgodnie z przepisem art. 56 ust. 1 pr. bank., w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 1 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. nr 91, poz. 870), która weszła w życie w tym zakresie z dniem 1 maja 2004 r., posiadacz rachunku oszczędnościowego, oszczędnościowo – rozliczeniowego lub rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej może polecić pisemnie bankowi dokonanie - po swojej śmierci - wypłaty z rachunku wskazanym przez siebie osobom: małżonkowi, wstępnym, zstępnym lub rodzeństwu określonej kwoty pieniężnej (dyspozycja wkładem na wypadek śmierci). Stosownie do art. 56 ust. 5 pr. bank. kwota wypłacona zgodnie z ust. 1 nie wchodzi do spadku po posiadaczu rachunku. Podobne rozporządzenie - wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci wkladcy – ustawodawca przewidział w art. 39 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 13 kwietnia 1960 r. o prawie bankowym (Dz. U. Nr 20, poz. 121) od wejścia w życie, z dniem 3 marca 1964 r., ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. o zmianie ustawy o prawie bankowym (Dz. U. Nr 8, poz. 50). Następne, kolejno obowiązujące, ustawy zawierały również regulacje przewidujące rozporządzenie przez posiadacza rachunku bankowego na wypadek śmierci na rzecz wskazanych osób bliskich. W ustawie z dnia 12 czerwca 1975 r. – Prawo bankowe (Dz. U. Nr 20, poz. 108) takiego rozporządzenia dotyczył art. 40 ust. 1 pkt 2; w ustawie z dnia 26 lutego 1982 r. – Prawo bankowe (Dz. U. Nr 7, poz. 56 - art. 37 ust. 1 pkt 2; w ustawie z dnia 31 stycznia 1989 r. – Prawo bankowe (Dz. U. Nr 4, poz. 21) – art. 22 ust. 1 pkt 2; w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz. U. Nr 140, poz. 939) art. 75 ust. 1 pkt 2 do dnia 1 maja 2004 r.

Dyspozycja przez posiadacza rachunku bankowego zgromadzonymi środkami na wypadek śmierci na rzecz oznaczonej osoby stanowi jednostronną czynność prawną, modyfikującą umowę rachunku bankowego. Bank jest związany poleceniem pisemnym posiadacza rachunku. Zadysponowanie środkami zgromadzonymi na rachunku nie ma wpływu na sposób i swobodę rozporządzania nimi przez posiadacza rachunku. Nie stanowi także przeszkody do odwołania oświadczenia o dokonaniu dyspozycji. Wskazuje to na umowne źródło zobowiązania banku. Charakter tej

czynności nie jest jednak jednoznacznie określany. W piśmiennictwie wysuwane są poglądy, że stanowi ona zastrzeżenie świadczenia na rzecz osoby trzeciej. Podkreślane jest także, że uprawnienie do jej dokonania wynika bezpośrednio z ustawy, a zatem nie ma potrzeby przyznania go w drodze zawarcia stosownego postanowienia w umowie rachunku bankowego. Przeważa jednak zapatrywanie, że czynność ta stanowi wprowadzoną ustawowo formę rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci. W orzecznictwie Sądu Najwyższego charakter dyspozycji wkładem na wypadek śmierci nie był bezpośrednio rozważany. W uzasadnieniu uchwały z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13 (OSNC 2014, nr 10, poz. 98) Sąd Najwyższy, analizując dopuszczalność i charakter umowy darowizny na wypadek śmierci, stwierdził, że prawo do wskazania w umowie rachunku bankowego, komu mają przypaść środki na tym rachunku zgromadzone na wypadek śmierci uprawnionego do rachunku, jest w istocie postacią darowizny na wypadek śmierci. Potwierdza to zastrzeżenie zawarte w art. 56 ust. 5 pr. bank. Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym skargę przychylił się do stanowiska, że przez dyspozycję wkładem na rachunku bankowym spadkodawca dokonał nieodpłatnego rozrządzenia swoim majątkiem na wypadek śmierci.

Różnice stanowisk zarysowały się w piśmiennictwie także co do tego, czy sumy uzyskane w drodze realizacji dyspozycji wkładem bankowym podlegają zaliczeniu na poczet schedy spadkowej osoby wskazanej przez spadkodawcę. Zgodnie z art. 1039 § 1 k.c., w razie dziedziczenia ustawowego i działu spadku między zstępnymi albo zstępnymi i małżonkiem, spadkobiercy ci są wzajemnie zobowiązani do zaliczenia na schedę spadkową otrzymanych od spadkodawcy darowizn oraz zapisów windykacyjnych, chyba że z oświadczenia spadkodawcy lub z okoliczności wynika, że darowizna lub zapis windykacyjny zostały dokonane ze zwolnieniem od obowiązku zaliczenia. Chociaż powołany przepis stanowi jedynie o darowiznach, to powszechnie przyjmuje się, że w zasadzie chodzi o wszystkie nieodpłatne przysporzenia, które za życia spadkodawcy wyszły z jego majątku i przeszły na spadkobiercę. Przez użyte w art. 1039 § 1 k.c. określenie „darowizna” należy rozumieć wszelkie przysporzenia dokonane przez spadkodawcę pod tytułem darmym. Ma ono zatem szersze znaczenie niż określenie „darowizna” uregulowana w art. 888 k.c. (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2002 r., III CKN 503/00;

z dnia 9 grudnia 2010 r., III CSK 39/10; z dnia 23 listopada 2012 r., I CSK 217/12, nie publikowane). Takie rozumienie czynności darmych ma realizować dorozumianą wolę spadkodawcy oraz doprowadzić do zrównania pozycji prawnej spadkobierców zstępnych i małżonka, którzy powinni być traktowani jednakowo. W piśmiennictwie został wyrażony pogląd, że szczególna regulacja dyspozycji środkami zgromadzonymi na rachunku bankowym oraz wyłączenie tych środków ze spadku prowadzi do wniosku, że nie podlegają one zaliczeniu na poczet schedy spadkowej. Sąd Najwyższy uznaje, jednakże że dyspozycja wkładem na wypadek śmierci należy do czynności o charakterze darmym w rozumieniu przyjętym na płaszczyźnie art. 1039 § 1 k.c. Wyjątek od ogólnej reguły powinien być wyraźnie ustawowo unormowany. Zwrócić wszelako należy uwagę, że przepis art. 1039 § 1 k.c. ma charakter dyspozytywny. Umożliwia bowiem niezaliczenie na schedę spadkową otrzymanych przez spadkobiercę korzyści, jeżeli spadkodawca jednoznacznie wyraził taką wolę albo z okoliczności wynika, że przekazanie miało miejsce ze zwolnieniem od obowiązku zaliczenia.

Spadkodawca R. S. w dniu 22 czerwca 2010 r. złożył dyspozycję wypłaty na rzecz wnioskodawczyni wszystkich środków zgromadzonych na jego rachunkach indywidualnych prowadzonych przez poprzednika prawnego Raiffeisen Bank Polska S.A. w Warszawie, na wypadek jego śmierci (k. 124). W treści tego polecenia nie ma oświadczenia o wyłączeniu tych środków z obowiązku zaliczenia na schedę spadkową. Sąd Okręgowy podzielił stanowisko Sądu pierwszej instancji, że środki te nie podlegają zaliczeniu na schedę spadkową ponieważ przyjął, że art. 1039 k.c. nie ma tu zastosowania. Pogląd ten, jak wynika z powyższego, co do zasady nie zasługuje na aprobatę. Nie doszło do rozważenia z jakiego źródła pochodziły środki zgromadzone na rachunku, jak też do zbadania okoliczności, o jakich mowa w art. 1039 § 1 k.c. które mogłyby prowadzić do wyłączenia ich od zaliczenia.

Do zniesienia współwłasności rzeczy nabytych przez uczestniczki w drodze spadkobrania mają zastosowanie uregulowania objęte przepisami art. 211 i 212 k.c. w związku z art. 1035 k.c. W odniesieniu do sposobu wyjścia ze współwłasności, w art. 211 k.c. został przewidziany, jako zasada, podział rzeczy wspólnej. Odstępstwo od tego sposobu możliwe jest w razie sprzeczności podziału z ustawą lub społeczno – gospodarczym przeznaczeniem rzeczy albo gdyby podział pociągał

za sobą istotną zmianę rzeczy lub znaczne zmniejszenie jej wartości. Wskazane wyjątki nie mogą być rozszerzająco interpretowane. Nie należy do nich rozmiar udziału we współwłasności, jeżeli nie pociąga za sobą powstania okoliczności wypełniających ustawowe przeciwwskazania. Sąd nie był związany propozycją uczestniczki przyznania jej konkretnych działek. Podział nieruchomości powinien uwzględniać interesy obu spadkobierców. Ewentualność zwiększenia dopłaty na rzecz wnioskodawczyni nie stanowiła przeszkody w określeniu realnego udziału uczestniczki w majątku spadkowym. Rozstrzygnięcie Sądu Okręgowego w odniesieniu do tego składnika działu było nieprawidłowe.

Koszt opłacenia składki za ubezpieczenie auto casco samochodu wchodzącego do spadku, pomimo przechowywania go na strzeżonym parkingu, stanowił wydatek celowy. Nie ma racji skarżąca, że strzeżenie samochodu na parkingu wyłączało niebezpieczeństwo uszkodzenia go, czy nawet zaboru w okolicznościach uniemożliwiających uzyskanie odszkodowania. Ubezpieczenie pojazdu było przejawem należytej staranności wnioskodawczyni o zachowanie składnika majątku spadkowego w nienaruszonym stanie. Wydatek z tym związany nie należy do kategorii nakładu na majątek spadkowy w ścisłym znaczeniu, ale jako związany z nim koszt pomniejsza wartość spadku.

Z powyższych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji postanowienia. Orzeczenie o kosztach postępowania kasacyjnego wynika z zasady przewidzianej w art. 108 § 2 w związku z art. 13 § 2, art. 398²¹ k.p.c.

aj

kc